

"כל מקדש שביעי כראוי לו": ניגון רוח האומה ואמונתה

הפיוט "כל מקדש שביעי כראוי לו" מיוחס לפייטן אלמוני בשם משה¹: מלבד שמו הפרטי השזור במילה השנייה של כל שורה בבית הראשון, לא ידועים פרטים ברורים על זהות הכותב. פיוט זה הינו הראשון מבין הפיוטים המושרים בליל שבת ומקובל בקרב יהדות אשכנז. הפיוט מופיע במחזור ויטרי, אשר נחתם במאה ה-11, ונערך ע"י ר' שמחה בן שמואל ויטרי, תלמידו של רש"י. עניינו התוכני של הפיוט בשבח לשומרי השבת כהלכתה, בהתאם לזאת חל פירוט בפיוט ביחס להלכות שונות, המתקשרות לשמירת השבת, ואף פנייה לציבור שומרי השבת המאוחד באמונה בעיקרי הגאולה: בניין ירושלים קודש ובניית בית המקדש; ציבור זה נקרא אף להודות על מנוחת השבת: "אוהבי ה' הקמחים בבנין ארץ/א"ל/ ביום השבת שישו ושמחו כמקבלי מתן נחליאל גם שאו ודיכם קודש ואמרו לאל/ ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל". בנוסף מתייחדים תיאורי השבת כמתת באמצעים רבים, וביניהם תיאורים של הפסק המציאות הפעלתנית, לצד תיאורי יסודות העולם הקדום, בראשית היבראותו, כהוויית גן העדן עלי אדמות: "עזור לשובתים בשביעי פתריש ובקציר עולמים/ פוסעים בו פסיעה קטנה. סועדים בו לברך שלש פעמים/ צדקתם תצחקו פאור שבעת הימים. אור שבעת הימים הינו כינוי לנהרה הגדולה שהציפה את העולם בראשיתו, ואשר לאחר חטא אדם הראשון, גנו הקב"ה ויעדו לצדיקים העתידים לבוא. יסוד האור מופיע בפיוט אף בנקודה מוקדמת יותר, בהתייחס לקב"ה כמקור הנהרה: "אור פניך תבהיקם".

מבחינה עיצוב אמנותי, הפיוט בנוי משמונה סטרופות (מחרוזות בתי-שיר), בכל סטרופה שלושה טורים שיריים (שורות שיריות) ובניהם נארג פזמון משתנה. ניתן לזהות בשיר חריזה מוקפדת, אך לא קיים בו משקל ספציפי, מקצבו נובע מתוך השמירה על התבנית הסטרופית החרוזה, השזורה בפזמון. בשיר מופיע אקרוסטיכון א"ב, באמצעותו נחשף בפנינו רצף האלף-בית בראשי הטורים השיריים. תבנית עיצובו ההרמוני של הפיוט מקבילה להרמוניה המאפיינת את תוכנו ומובטחת לשומרי השבת. אולם מעניין לציין כי, הטור השירי האחרון בו אמורה להופיע, בראשית, האות ת', נשמט ברבים מן הסידורים. בחלקם אף נשמט הבית האחרון כולו. השאלה מדוע לא המשיך המחבר לחרוז את הבית האחרון בשיר עד תום, העסיקה דורות רבים ולדברי הרב ר' גפני "הייתה סיבה מספקת ליצירתה של אגדה עממית, שעל פיה, כפי שמספר ש"י עגנון בסיפורו "לעבד נמכר יוסף"-נפטר המחבר לפתע פתאום בעודו עסוק ביצירת הפיוט, ובטרם שהיה סיפק בידו להשלימו עד האות האחרונה". עם זאת, גפני טוען כי לתפיסה זו אין ביסוס ומניח כי הבית האחרון נשמט מסידורים רבים בשל אופיו "העמום והמיסטי", ביחס לשאר הבתים. סגנון זה, יתכן ולא התאים, לדעת גפני, לאמירת הפיוט במתכונת משפחתית ועל כן "סופו שנמחק לחלוטין" מסידורים רבים. פרופ' הלל וייס מתייחס לפיוט זה, העומד בלב ליבו של הסיפור העגנוני "לעבד נמכר יוסף" (שהינו חולייה מתוך היצירה "קורות ביתינו", המהווה ביטוי ספרותי למגילת היוחסין של עגנון), ומתאר את תלאותיו של נער יהודי, הנמכר לעבד במהלך תקופת גזירות ת"ח-ת"ט. על פי וייס "בסיפור "לעבד נמכר יוסף" קשור הפיוט בשמירה על מנהגי

אבות מבלי לסטות בפרט קל שבקלים לרבות המנגינה ותנועת הגוף בזמן זמרת הפיוט וביצועו כמסורת המשפחתית בשולחן ליל שבת".

מעניין למצוא התייחסות מסוימת, עקיפה, בשינוי מה, לנושא הפיוט-העונג הנקשר ליום השבת- אף בשירתה של המשוררת המודרנית ד' רביקוביץ', בשירה "חמדה". בשיר זה לובשת החוויה הדתית מימד רליגיוזי קוסמי, אך הזמן, המהווה מקור לעונג ולחוויות אחדות החוויה נותר עדיין באופן ברור: "יום השביעי פשפת". מוטיב האור והנהרה הקוסמית מהווה יסוד משמעותי בשיר זה, ואף העיצוב האסתטי-אמנותי של השיר משקף מתכונת הרמונית מוקפדת, הסדורה בתבנית הקלאסית של צורת הסונטה. אולם, מרכז החוויה מוסט בשיר זה, מנחלת הכלל לנחלתו של היחיד מול הקוסמוס. יתכן ולנוכח זאת, נתפסת חוויית ההתגלות כמאיימת לפרקים: "הזכירו ראשי השיחים והאור לא ידע שבע/נתן בגלי הנקר ובכל אדוותיו נצח/ אף ראשי הנה פגיניו פתפוחי זקב לבלע". האדם המודרני, הנתון במציאות של חולק, בבדידותו ובמרחק, הנוצר בינו למסורת אבותיו, עדיין מחפש את הקשר לאחדות החוויה, אולם זו אינה מאופיינת באותה שלימות ותמימות כחוויית היחד נטולת העכבות המיוצגת באמצעות מסורת האבות ובאה לידי ביטוי בפיוט זה, הפותח בלשון יחיד: "כל מקדש שביעי כראוי לו" (הדגש שלי), אך מסתיים בלשון רבים, ובכך מהווה ניגון לרוח האומה ואמונתה: "קדשם במצוותיך וטהרם פגעם השמים לטהר... שבתיהם תשפכים פנחלת הטהר".

ד"ר סמדר פלק-פרץ מרצה במסלול לחינוך מיוחד

ביבליוגרפיה:

1. בן-שמואל, ש' מויטרי. (תשס"ד-תשס"ט) מחזור ויטרי לרבינו שמחה אחד מתלמידי רש"י. ירושלים: מכון הפסיקים.
2. גפני ר'. "מדרש חסרות ויתירות: על טקסי חניכה, אנוחת יהודיות ושורת תעלומות שאינן פתורות". בתוך: אתר הזמנה לפיוט, קישור מקוון: <http://www.piyut.org.il/articles/528.html> .24.11.2015. אוהרז בתאריך.
3. גרוסמן, א' (1991). "הגירתה של משפחת קלונימוס מאיטליה לגרמניה: בירורים לראשיתו של היישוב היהודי בגרמניה בימי הביניים", בתוך: חסידות אשכנז בתולדות המחשבה היהודית. הוצאת: האוני' הפתוחה.
4. וייס ה'. "כל מקדש שבת כראוי לו- בעל הבית ואורחיו" בתוך: אתר הזמנה לפיוט, קישור מקוון: <http://www.piyut.org.il/articles/528.html> .24.11.2015. אוהרז בתאריך.
5. רביקוביץ' ד' (תש"י) "חמדה" בתוך: אהבת תפוח הזהב. הוצאת מחברות לספרות.
6. ללא ציון שם מחבר, "זמירות לליל שבת: כל המקדש שבת כראוי", בתוך: אתר דעת: מכללת הרצוג. קישור מקוון: <http://www.daat.ac.il/daat/shabat/zmirot/lel-8.htm> .24.11.2015. אוהרז בתאריך.

¹ יש הטוענים כי מדובר בפייטן האיטלקי משה בן קלונימוס.

"וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם (ו,ב)

דיבור זה בא בהמשך לטענתו של משה בסוף פרשת שמות: **"מאז באתי אל פרעה.. והצל לא הצלת את עמך"**

מה היא אם כן התשובה? ומה פשר ההקדמה **"אני ה'"** משה רבינו ועם ישראל לא ידעו מי הוא ה'?

תחילה יש להסביר את ההבדל שבין **"אלהות"** לבין שם **"הוי"** זהו סעיף מפורש, בשולחן ערוך (סי'ה) **"יכון פירוש קריאתו באדנות, שהוא אדון הכל, ויכון כתיבתו ביוד הא, שהיה הוה ויהיה ובהזכירו אלהים יכון שהוא תקיף ובעל היכולת ובעל הכוחות כולם"** כלומר- הקב"ה מתגלה בצורות שונות ובמצבים שונים, בדרך כלל הוא נותן לכוחות הטבע, שאותם הפקיד על הנהגת העולם, לפעול לפי חוקיהם ומכוון אותם כפי רצונו, הנהגה זו היא בבחינת **"בעל הכוחות כולם"**.

ישנה הנהגה נוספת שבה הקב"ה פועל באופן ישיר ללא אמצעים טבעיים, הנהגה זו נקראת **"היה, הוה, יהיה"** ולכן את ברכות היום עלינו לכוון לשני פנים- למי שמנהיג את הבריאה באמצעות כוחות הטבע וכמי שמהוה את הבריאה באופן גלוי.

ולכן ענה הקב"ה למשה **"אני ה'!.."** - אתה מתמרמר משום משום שע"י שליחותך גרמת לבני ישראל רעה וכי יש מניעה מלפני להיטיב עם בני ? האם חוקי הטבע הנם מכשול לגרום להם רעה ? נכון שבדרך כלל אני נותן להם לפעול ללא הפרעה אבל בנוגע לעם ישראל - אני משתמש אל ורק בהנהגה של **"היה, הוה, ויהיה"**, עליך להבין שיש סיבה לכך ! וכי לא יכולתי לחסוך לאברהם ליצחק וליעקב את כל הצרות שעברו עליהם?

אם כך מה היא הסיבה האמיתית ? מדוע האבות לא זכו להנהגה גלויה?

נסביר ע"י משל- גביר אחד שברשותו היו כל בתי המלון בעיירה בה הוא חי התבשר כי ידידו משכבר הימים מגיע לעיירתו לכמה ימים, אומנם קיווה אותו גביר כי ידידו יתארח בביתו אך שיער כי בודאי יפנה לאחד מבתי המלון בעיר, כמוכן יכל להזמין את חברו אליו אך לא היה מכיר לו כל כך טובה כי סוף כל סוף יכול ללון במלון, ולכן נתן הוראה לכל פקידי הקבלה שכאשר מגיע אותו אדם, להודיע לו כי כל החדרים במלון תפוסים, וכך היה, בעודו תוהה לאן יפנה, הופיע הגביר

והזמינו אליו, עכשיו וודאי האורח יודה לגביר מפני שממש הציל אותו.

אילו היה הקב"ה מתנהג עם עם ישראל מתחילת לידתו בהנהגה ישירה היה נדמה לנו שאין הבדל בינינו לבין שאר העמים, כשם שאלה **"מתארחים בבית מלון"** אלא שכתוספת חיבה קירב אותנו ה' יותר ונתן לנו את הזכות להיות **"סמוכים על שולחנו"**

לכן בא הקב"ה ואמר **"לא היא!"** לכם- **אין טבע**. עבורכם - **כל החדרים במלון תפוסים, רק בביתי תתארחו**. (ע"פ רש"י הירש - מזקנים אתבונן)

"ואתה ועבדיך - ידעתי, כי טרם תיראון מפני ה' אלקים (ט,ל)" מה צורך היה להודיע לפרעה מראש שלא יחזור בתשובה ? האם לא היה עדיף להמתין ולתת לפרעה להחליט לבד?

במכה זאת כבר הגיע פרעה למצב שהיה מוכן להודות במפלתו, ולשלוח את עם ישראל לחופשי.

הקולות הנוראים ומחזות האימה עשו את שלהם, ומשה כבר בישר לפרעה **"בפעם הזאת אני שולח את כל מגלותי אל לבך"** פרעה היה סבור גם כן כי הוא משוכנע, אך משה לא היה סבור כך, הוא ידע שפרעה צריך עוד לעבור כברת דרך עד שיאמין בה' בכל ליבו.

משה רבינו בהודעתו התכוון ללמד את פרעה פן נוסף בשליטתו של ה' על הבריאה והאדם.

פרעה אמנם הספיק כבר ללמוד שהקב"ה שולט על מעשיהם של הברואים אך עתה עליו ללמוד שיעור נוסף- הקב"ה שולט שליטה מלאה גם על מחשבותיהם ורצונותיהם.

אין ספק שאחרי שמשה הודיע לפרעה כי הוא עתיד להתחרט רצה פרעה להוכיח לו כי הוא טעה ולשים את נבואתו ללעג ולשחרר את היהודים אך בכל זאת **לא עלתה בידו!** ונאלץ להודות כי אינו מסוגל לשלוט אף על עצמו כי רק השי"ת הוא השולט בכל (אור החיים הקדוש).

שבת שלום ומבורכת

דורין אלימלך

סטודנטית במסלול לחינוך מיוחד